

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАШКО АНДРІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 336.143.232

**ДЕФИЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА
УПРАВЛІННЯ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

ТЕРНОПІЛЬ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Юрій Сергій Ілліч,
Тернопільський національний
економічний університет,
ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Барановський Олександр Іванович,
Університет банківської справи
Національного банку України,
проректор з науково - дослідної та інноваційної роботи

кандидат економічних наук, доцент
Фрадинський Олександр Анатолійович
Хмельницький національний університет,
доцент кафедри фінансів та банківської справи

Захист відбудеться "___" _____ 2010 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.03 Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, корпус 11, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020 м. Тернопіль, майдан Перемоги, 3.

Автореферат розісланий "___" _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

М. П. Шаварина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед усіх проблем нинішнього суспільного життя чи не найбільшу увагу привертають до себе фінансові питання, зокрема доходи і видатки держави, дефіцит бюджету, державний борг. Актуальність обраної теми зумовлена розбалансованістю бюджету в умовах квазі-реформ та підсилена дією взаємопов'язаних між собою внутрішніх і зовнішніх факторів. Непослідовність у проведенні соціально-економічних змін, перманентні політичні протиріччя й несприятлива економічна кон'юнктура загострили проблеми у системі державних фінансів. По-перше, економічні труднощі спричинили існування бюджетного дефіциту, що призводить до виникнення різноманітних фінансових та соціальних ефектів. По-друге, в умовах дефіцитності бюджету не запропоновано адекватної до вимог часу стратегії розвитку національної економіки. По-третє, неефективний механізм залучення позик як джерела фінансування дефіциту й непродуктивне їхнє використання призвели до швидкого накопичення боргу і концентрації платежів щодо його обслуговування. Таким чином, функціонування бюджетного механізму багато в чому залежить від вирішення проблеми дефіциту бюджету та забезпечення ефективного управління ним.

У процесі закладення теоретичних і практичних основ державних фінансів вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти розробили підходи до обґрунтування сутності незбалансованості бюджету держави. Однак потребує подальшого дослідження проблема комплексного вивчення причин, наслідків та напрямків управління дефіцитом державного бюджету.

Дослідженню проблемних аспектів бюджетного дефіциту присвячені праці українських вчених: В. Андрущенко, О. Барановського, О. Василика, Т. Вахненко, В. Гейця, Л. Гладченко, А. Даниленка, В. Дем'янишина, М. Єрмошенка, О. Заруби, В. Кудряшова, І. Луніної, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, М. Савлука, В. Суторміної, В. Федосова, О. Фрадинського, В. Шевчука, С. Юрія й ін. Розглядали питання незбалансованості бюджету Д. Боголепов, М. Мітіліно, Н. Мордвінов, І. Озеров, М. Сперанський, М. Соколов. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити роботи Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Б. Гербера, Е. Кардосо, Дж. Кейнса, Дж. Копітца, Дж. Левіна, А. Лернера, Р. Масгрейва, У. Олівера, Д. Патінкіна, А. Премчанда, К. Родрігеса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, М. Фрідмена, Ф. Хайека, Дж. Хікса, Й. Шумпетера та ін.

Актуальність, недостатнє вивчення у вітчизняній та зарубіжній літературі окресленої проблематики, її теоретична і практична значущість визначили вибір теми дисертації, мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою науково-дослідних робіт кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету за темами „Удосконалення фінансових відносин в умовах становлення економіки ринкового типу” (державний реєстраційний номер 0101U002355) і „Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України” (номер державної реєстрації 0105U000861), у межах яких автором розроблено рекомендації щодо вибору джерел фінансування дефіциту бюджету та забезпечення ефективного управління бюджетним дефіцитом.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – поглиблення теоретичних засад формування, фінансування і регулювання бюджетного дефіциту та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності управління ним.

Реалізація визначеної мети зумовила виконання таких **завдань**:

- розкрити економічну природу бюджетного дефіциту;
- з'ясувати специфіку впливу суспільно-політичних й економічних процесів на формування дефіциту бюджету;
- дослідити методи розрахунку показників бюджетного дефіциту;
- проаналізувати фінансування бюджетного дефіциту в Україні;
- виявити взаємозв'язок дефіциту бюджету з основними макроекономічними індикаторами;
- розкрити зміст та вдосконалити визначення понять „управління бюджетним дефіцитом” та „механізм управління дефіцитом бюджету”;
- запропонувати підходи до управління дефіцитом державного бюджету;
- оцінити економіко-математичну залежність бюджетного дефіциту з ВВП та державним боргом.

Об'єктом дослідження є дефіцит державного бюджету та управління ним.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування, фінансування й регулювання дефіциту державного бюджету.

Методи дослідження. Методологічна основа дисертації базується на діалектичному методі наукового пізнання та системному підході до вивчення проблеми дефіциту державного бюджету. При цьому використано: а) методи індукції та дедукції, абстракції, історичний, структурно-логічний – при вивченні концептуальних засад дефіциту бюджету (перший розділ); б) методи аналізу, узагальнення, синтезу, порівняння, групування, графічного зображення даних – при дослідженні методик розрахунку показників бюджетного дефіциту, практики його фінансування та з'ясуванні наслідків взаємодії з основними макроекономічними індикаторами (другий розділ); в) методи статистичних групувань, наукового абстрагування та економіко-математичного моделювання – при оцінці взаємозалежностей між дефіцитом державного бюджету, ВВП та державним боргом (третій розділ).

Теоретичною базою дослідження є праці класиків фінансової науки, наукові дослідження зарубіжних та українських вчених у сфері державних фінансів.

Інформаційну основу дисертації становлять дані Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Національного банку України, матеріали Державного комітету статистики України, Державного казначейства України, Рахункової палати України, економічні звіти науково-дослідних центрів та рекомендації експертів щодо фінансово-економічного розвитку країни й державних фінансів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні бюджетного дефіциту та розробленні рекомендацій щодо його формування, фінансування й оптимізації.

Найважливішими результатами дослідження, які містять наукову новизну, є такі:

вперше:

– запропоновано систему управління бюджетним дефіцитом на основі концепції збалансованих показників Нортон - Каплана, що дає змогу ефективно формувати, фінансувати та регулювати дефіцит державного бюджету і створює умови для середньострокового бюджетного прогнозування з урахуванням стратегічних соціально-економічних цілей держави. На відміну від існуючих підходів до управління дефіцитом бюджету, які ґрунтуються на пріоритетності реалізації боргової політики, запропонована система враховує не лише логічні зв'язки між її елементами, а й фактори, що безпосередньо впливають на бюджетний дефіцит;

удосконалено:

– визначення сутності понять „управління бюджетним дефіцитом”, яке трактується як комплекс заходів, що здійснюються державою в особі її уповноважених органів щодо формування, фінансування та регулювання дефіциту бюджету з метою збалансування державного бюджету та забезпечення соціально-економічного розвитку, та „механізм управління дефіцитом бюджету”, що визначено як сукупність принципів, методів, важелів та нормативно-правового забезпечення реалізації ефективного управління дефіцитом бюджету;

– підходи до вибору джерел фінансування бюджетного дефіциту, що базуються на визначенні ефективності їх використання на основі формульного інструментарію з урахуванням можливих соціально-економічних і суспільно-політичних ефектів, що дало змогу оцінити переваги кожного із джерел фінансування дефіциту бюджету та визначити пріоритети щодо їх застосування;

– механізм розрахунку абсолютних та відносних показників дефіциту державного бюджету. Обґрунтовано доцільність використання скоригованих показників бюджетного дефіциту. При цьому одночасне застосування абсолютних та відносних параметрів дефіциту бюджету сприятиме здійсненню якісного оцінювання бюджетної політики держави, а також стане інформаційною базою при формуванні бюджетних орієнтирів;

набули подальшого розвитку:

– ідентифікація специфічного впливу суспільно-політичних процесів і державних інститутів на дефіцит державного бюджету. Встановлено певні відмінності в підходах законодавчої та виконавчої гілок влади до формування та фінансування бюджетного дефіциту, що зумовлює нестабільність у виконанні бюджету. Доведено негативний вплив політичних факторів на реалізацію бюджетних пріоритетів та нормативно-правове забезпечення бюджетного процесу в контексті реалізації демократичного механізму прийняття фінансових рішень;

– обґрунтування взаємозв'язку між дефіцитом бюджету, валовим внутрішнім продуктом та державним боргом на основі економіко-математичних розрахунків, що дало змогу побудувати адекватні моделі регресійних залежностей макроекономічних показників та сформувало основу для якісного прогнозування економічних процесів.

Практичне значення одержаних результатів. Основні наукові положення дисертації доведено до рівня практичних рекомендацій, що дає змогу широко застосовувати викладені у ній пропозиції щодо формування, фінансування й

управління бюджетним дефіцитом. Положення, висновки і рекомендації, подані у дисертаційній роботі, впроваджені та використовуються у практичній діяльності.

Наведені економіко-математичні розрахунки, які підтверджують зв'язок між дефіцитом бюджету, валовим внутрішнім продуктом і державним боргом, були застосовані Міністерством економіки України для якісного прогнозування економічних процесів (довідка № 3706-24/588 від 14.10.2009 р.).

Пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу в Україні та вибору джерел фінансування дефіциту бюджету використані Головним фінансовим управлінням Тернопільської обласної державної адміністрації у поданих пропозиціях Міністерству фінансів України (довідка № 5-01/29-910 від 07.10.2009 р.).

Рекомендації щодо визначення абсолютних і відносних показників дефіциту бюджету застосовані Головним управлінням статистики в Тернопільській області у пропозиціях, поданих Департаменту макроекономічної статистики Державного комітету статистики України в межах Проекту розвитку системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень (довідка № 02-12/151 від 13.10.2009 р.).

Теоретичні положення й висновки дисертації використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-24/2338 від 15.10.2009 р.) та Тернопільського комерційного інституту (довідка № 673 від 07.10.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаним дослідженням. Сформульовані у роботі науково-практичні результати, висновки й пропозиції, що винесені на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові результати і висновки дисертаційної роботи доповідалися автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: II Міжнародній студентській конференції "Тенденції та проблеми економічного розвитку Росії" (м. Москва, 2002 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених „Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації”(м. Тернопіль, 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Фінансові ресурси регіону: організація та управління” (м. Івано-Франківськ, 2006 р.); V Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених „Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть” (м. Тернопіль, 2007); I Міжнародній науково-практичній конференції „Формування єдиного наукового простору Європи” (м. Тернопіль, 2007 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції „Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки” (м. Тернопіль, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації (м. Тернопіль, 2009 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції „Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції „Соціально-економічні проблеми реформування українського суспільства” (м. Житомир, 2006 р.); конференції професорсько - викладацького складу „Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в

постстабілізаційний період.” (м. Тернопіль, 2007 р.); конференції професорсько - викладацького складу „Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період” (м. Тернопіль, 2008 р.).

Публікації. За результатами досліджень автором опубліковано 22 наукові праці, з яких 5 – у співавторстві. Загальний обсяг публікацій становить 6,45 д. а., з них особисто здобувачеві належить 5,65 д. а., у тому числі 9 статей у фахових виданнях (4, 69 д. а.), з яких 7 написані одноосібно (авторський внесок – 4,03 д. а.); 13 – у збірниках наукових праць за матеріалами конференцій (1,76 д. а.), з яких 10 написані одноосібно (авторський внесок – 1,62 д. а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 19 додатків, розміщених на 21 сторінці, і списку використаних джерел з 189 найменувань на 15 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 189 сторінок. У роботі вміщено 18 таблиць на 17 сторінках та 15 рисунків на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі „**Бюджетний дефіцит як фінансово-економічний феномен**” досліджено теоретичні засади дефіциту державного бюджету, його природу, причини виникнення та вплив на нього суспільно-політичних процесів.

Обґрунтовано, що бюджетний дефіцит є складним економічним явищем, має вплив на весь спектр економічних відносин в Україні й може розглядатися у контексті гарантування економічної безпеки держави.

У дисертації проаналізовано сутнісні характеристики дефіциту бюджету у таких аспектах: за причинами виникнення, типами, формами прояву, зв'язком із державним боргом, термінами дії (рис. 1).

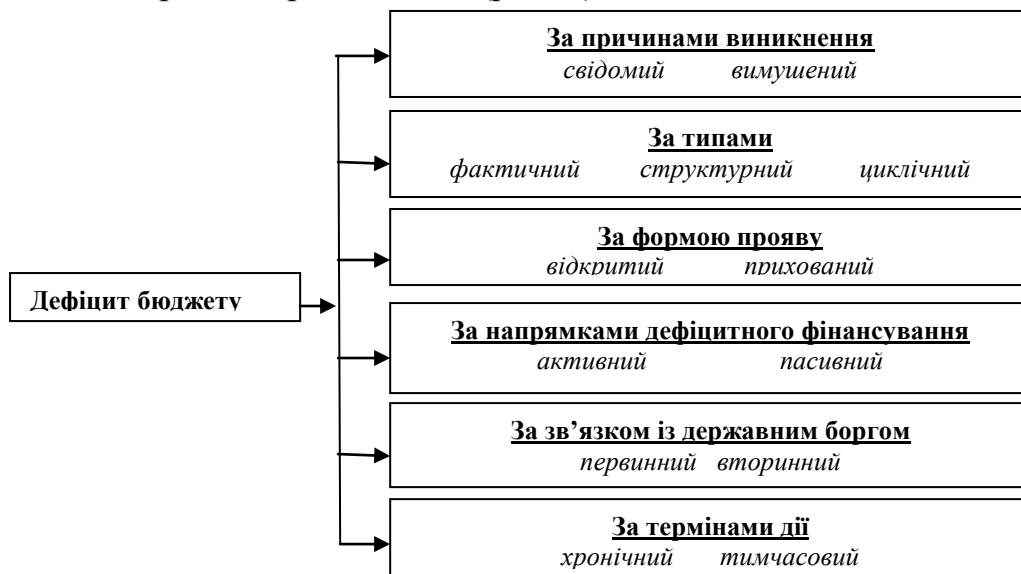

Рис.1. Класифікація дефіциту державного бюджету

Автором досліджено переваги та недоліки фундаментальних підходів до вирішення проблеми бюджетного дефіциту, зокрема:

1) концепції „здорових фінансів”, що передбачає необхідність збалансування бюджету, забезпечення фінансової дисципліни та обмеження функціональних можливостей держави;

2) доктрини „дефіцитного фінансування”, в межах якої провідна роль належить державному регулюванню економіки і забезпеченню платоспроможного попиту. При цьому збалансування доходів і видатків бюджету вважається недоречним;

3) теорії „функціональних фінансів”, яка визначає прерогативою стабілізацію та оздоровлення економіки. Дана концепція допускає можливість існування дефіцитного бюджету, якщо він сприятиме економічному зростанню.

З'ясовано, що збалансування бюджету на щорічній основі суперечить його стабілізаційній функції. Якщо економіка країни увійшла у фазу рецесії, то автоматично зменшуються надходження від оподаткування, а бюджет набуває дефіцитних ознак. За умов збалансування бюджету держава змушена збільшувати податкове навантаження або зменшувати бюджетні видатки. Зважаючи на те, що перелічені заходи мають стримуючі наслідки, кожен із них зменшує ділову активність і збільшує обсяг дефіциту. Отже, така концепція за певних умов є економічно необґрунтованою і не може забезпечити соціально-економічну стабільність у перспективі. При цьому, дефіцитне фінансування інвестицій, яке ґрунтується на теоретичних засадах кейнсіанства, можна використовувати як економічний інструмент з метою зростання валового внутрішнього продукту та розширення внутрішнього попиту. Однак важливо адекватно оцінювати стимулюючі можливості державних видатків і ефективність вкладених бюджетних коштів, аби не допустити неконтрольованого збільшення державного боргу та інфляції, що актуально для України.

Виокремлено критерії бюджетного дефіциту, зокрема:

а) дефіцит бюджету не має містити загрози для фінансової безпеки і макроекономічної стабільності держави, що передбачає зниження рівня його величини;

б) важливо, щоб дефіцит бюджету та методи його фінансування не перешкождали вільному доступу суб'єктів економічної діяльності до кредитних ресурсів;

в) ухвалення бюджету з дефіцитом є виправданим тоді, коли це сприятиме економічному розвитку держави, що передбачає ефективне використання залучених для покриття дефіциту фінансових ресурсів.

Доведено, що причинами існування дефіциту державного бюджету України стали:

– економічні: зменшення обсягів ВВП, неефективність виробництва, тіньова економіка, інфляційні процеси, недосконалі фіскальна, валютна і монетарна політика та ін.;

– політичні: необґрунтовані рішення щодо значного зростання бюджетних видатків, надання невикористаних податкових пільг чи державних субсидій і т. ін.

З'ясовано, що соціально-економічні й політичні ефекти дефіциту індивідуальні для кожної держави, що зумовлено станом її економіки, цілями бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики й ін.

Результати проведеного аналізу впливу суспільно-політичних процесів на бюджетну незбалансованість дають підстави стверджувати, що політичні причини,

зважаючи на недосконалість діяльності влади і недостатній громадський контроль за нею, є одними з визначальних для існування бюджетного дефіциту.

З метою визначення суспільно-політичних детермінант дефіциту Державного бюджету України здійснено їх оцінювання у трьох напрямках: а) аналіз впливу виборчих кампаній на головний фінансовий план держави; б) з'ясування ступеня адекватності та послідовності Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України у здійсненні бюджетної політики; в) виявлення недоліків нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу. У зв'язку із цим встановлено, що:

1) недотримання репрезентативності в бюджетній політиці та часткове врахування реальних економічних показників під час реалізації демократичного способу прийняття фінансових рішень спричиняє зростання дефіциту бюджету та нарощування державної заборгованості;

2) наслідком політичних взаємодій між індивідуумом-споживачем (індивідуумом-платником податків), державою та партіями часто є необґрунтовані рішення, котрі впливають на державні фінанси: різке зниження (підвищення) рівня оподаткування, не виправдане збільшення бюджетного дефіциту, державного боргу, інфляції тощо. Як наслідок, бюджетна політика спрямована на задоволення потреб споживання і меншою мірою передбачає фінансування капітальних видатків;

3) причиною значного коригування величини дефіциту державного бюджету та структури джерел його фінансування є кон'юнктурні протиріччя у діяльності законодавчої та виконавчої гілок влади. В сучасних умовах України бюджет набуває ознак результату політичних домовленостей, а не ключового елемента системи державного регулювання економіки;

4) сучасне законодавче та нормативне забезпечення бюджетної політики України недосконале. Значна кількість правових актів прийнята без урахування економічних реалій і теоретичного обґрунтування. Зокрема, основними недоліками Бюджетного кодексу є відсутність: підходів до поділу доходів на власні, закріплені та регулюючі; принципів розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи, а також суперечлива термінологія. Окрім того, розмежування понять „доходи” і „надходження”, „витрати” і „видатки” не лише не сприяє покращенню формування бюджету, але й ускладнює цей процес. Має місце перманентна невідповідність законів про державний бюджет та Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період (бюджетної резолюції) щодо об'ємних параметрів бюджету, державного боргу, бюджетного дефіциту та джерел його фінансування. Особливістю бюджетного процесу в Україні є систематичне порушення строків ухвалення законів про державний бюджет, що деструктивно впливає на роль і місце бюджету у фінансовому механізмі держави.

У другому розділі „**Прагматизм дефіциту Державного бюджету України**” проаналізовано підходи до розрахунку показників дефіциту бюджету, окреслено проблеми та виявлено недоліки у структурі джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України, а також визначено аспекти взаємодії між бюджетним дефіцитом й основними макроекономічними показниками.

У сучасній науці та практиці існують різні методи визначення показників бюджетного дефіциту, кожен з яких має власну аналітичну цінність, володіє перевагами і недоліками. Найбільш поширеним серед них є традиційний підхід до

розрахунку дефіциту бюджету, що використовується для формування міжнародних фіскальних оглядів та сприяє уніфікації національних статистичних звітів в державних фінансах. Для нього властиві такі ознаки:

- теоретичною базою методу є боргова концепція дефіциту;
- визначення показників дефіциту бюджету можливе не лише для сектору загальнодержавного управління, але й для окремих його складників;
- в основі його розрахунку лежить касовий метод обліку державних фінансових ресурсів.

Однак, через певну аналітичну недосконалість традиційного підходу в міжнародній практиці активно почали застосовувати методику розрахунку показників дефіциту бюджету, яка базується на Системі національних рахунків ООН і Європейській системі національних та регіональних рахунків.

В Україні дефіцит державного бюджету розраховують на основі норм Бюджетного кодексу, тобто:

$$V_{\text{def}} = D - V, \quad (1)$$

де D – доходи – всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (з урахуванням трансфертів, подарунків, грантів), V – видатки – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу, та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Проте, така методика розрахунку дефіциту державного бюджету більше відповідає традиційному підходу до його обчислення (за винятком надходжень від приватизації державного майна). Тому для об'єктивного оцінювання дефіциту Державного бюджету України аналітично виправданим є використання й таких показників:

1) показників дефіциту бюджету, зафіксованих в Положеннях зі статистики державних фінансів (валовий операційний баланс та чисті запозичення);

2) коригуючих показників бюджетного дефіциту:

- первинного балансу (бюджетного дефіциту);
- дефіциту бюджету, розрахованого традиційним методом і скоригованого на загальну суму заборгованості центрального уряду за бюджетними призначеннями і заборгованості, що виникла по платежах перед бюджетом;
- показника бюджетного дефіциту, визначеного базовим методом, але зі зменшенням доходів державного бюджету на суму власних доходів бюджетних установ;
- дефіциту державного бюджету, скоригованого на суму трансфертів, отриманих від нижчестоящих бюджетів, фінансових ресурсів, одержаних від урядів зарубіжних країн, міжнародних організацій та коштів цільових фондів.

Водночас крім абсолютних величин бюджетного дефіциту доцільно використовувати його відносні показники, зокрема:

- бюджетний дефіцит відносно ВВП;
- бюджетний дефіцит відносно доходної частини державного бюджету;
- бюджетний дефіцит відносно видаткової частини державного бюджету (табл. 1).

Необхідність одночасного використання абсолютних і відносних показників дефіциту для оцінки реального стану доходів і видатків бюджету підтверджують дані 1990-х рр., коли відношення обсягу дефіциту державного бюджету до його дохідної та видаткової частин було значним. При цьому офіційні статистичні показники бюджетної незбалансованості були досить прийнятними. Так, згідно з даними Міністерства фінансів України та Державного комітету статистики України в 1992 р. абсолютний розмір дефіциту Державного бюджету України становив 9 млн. грн. (за методологією відповідного року), тоді як його відношення до дохідної й видаткової частин бюджету становило 150% і 60% відповідно, інакше кажучи, видатки бюджету в 1,5 разу перевищили його доходи, а джерелом фінансування стали кредити банківських установ.

Таблиця 1

Відносні показники дефіциту Державного бюджету України

Роки	Показники		
	дефіцит бюджету / ВВП, %	дефіцит бюджету / доходи бюджету, %	дефіцит бюджету / видатки бюджету, %
1992	17,30	150,00	60,00
1993	6,90	37,60	27,30
1994	9,30	31,60	23,90
1995	6,80	30,30	23,20
1996	4,90	20,30	16,90
1997	6,70	37,50	27,30
1998	2,10	12,90	11,50
1999	1,50	9,80	8,90
2000	-0,40	-1,90	-1,90
2001	0,30	1,70	1,69
2002	-0,50	-2,40	-2,50
2003	0,40	1,90	1,87
2004	3,00	14,50	12,90
2005	1,80	7,50	7,10
2006	0,69	2,75	2,75
2007	1,38	5,90	5,60
2008	1,03	5,40	5,20

Аргументовано, що питання фінансування дефіциту бюджету тісно пов'язане з економічною сутністю самого дефіциту, адже незбалансованість бюджету передбачає пошук додаткових фінансових ресурсів та прийняття відповідних рішень у разі утворення профіциту бюджету. Доведено, що для національної економіки вибір джерел фінансування бюджетного дефіциту та їхні кількісні параметри мають особливе значення. З огляду на це охарактеризовано ключові відмінності між поняттями: „джерела фінансування дефіциту бюджету”, „шляхи скорочення

бюджетного дефіциту”, „фінансування бюджету” і „дефіцитне фінансування”, що дало змогу об’єктивно оцінити весь комплекс проблем, які стосуються фінансування бюджетного дефіциту та правильного вибору інструментів для управління ним.

Аналіз джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України здійснений за такими напрямками:

- внутрішнє фінансування: емісія грошей; доходи від приватизації державного майна; пряме внутрішнє банківське кредитування; внутрішнє ринкове фінансування;

- зовнішнє фінансування: кредити, надані міжнародними організаціями економічного розвитку; кредити, надані органами управління іноземних держав; кредити, одержані від іноземних комерційних банків; позики, забезпечені випуском державних цінних паперів.

Доведено, що кошти від приватизації державного майна недоцільно залучати для фінансування бюджетного дефіциту, натомість визначено за можливе використовувати їх на капітальні видатки або для створення стабілізаційного фонду майбутніх поколінь.

У процесі оцінювання внутрішніх та зовнішніх запозичень як джерел фінансування бюджетного дефіциту встановлено, що одна з переваг зовнішнього державного кредиту – це дисциплінуючий вплив на країну-позичальника, адже, на відміну від внутрішніх позик, невиконання боргових зобов’язань перед приватними кредиторами і міжнародними організаціями загрожує не лише штрафними санкціями, а й можливим відлученням суверенного позичальника від міжнародних фінансових ринків. До того ж, як показує аналіз фінансування бюджетного дефіциту, часто зовнішні позики є дешевшими та довшими, ніж внутрішні. Проте внутрішні запозичення, на відміну від зовнішніх, не призводять до фінансової залежності держави від її кредиторів. Перевагами внутрішніх запозичень є:

- можливість використання ринку державних внутрішніх позик як інструменту регулювання грошово-кредитного обігу;

- не потребують скорочення валютних резервів країни для обслуговування боргу;

- використання внутрішнього державного кредиту як засобу регулювання економічних процесів й ін.

На підставі результатів аналізу вітчизняного досвіду урядових запозичень зроблено висновок про те, що довгострокова боргова політика має орієнтуватися на застосування внутрішніх джерел фінансування бюджетного дефіциту.

Запропоновано для обчислення ефективності використання джерел фінансування бюджетного дефіциту застосовувати формулу:

$$E_{\phi} = \frac{r_{ef,p} - r_{ef,min}}{r_{ef,min}} \quad (2)$$

де E_{ϕ} – ефективність, $r_{ef,p}$ – ефективна процентна ставка за весь період інвестиційного проекту джерела p , $r_{ef,min}$ – мінімальна ефективна процентна ставка із всього переліку використовуваних джерел.

В роботі обгрунтовано зв'язок бюджетного дефіциту з основними макроекономічними показниками. Водночас з'ясовано, що:

– система оподаткування впливає на розміри бюджетного дефіциту та обсяги ВВП. Обгрунтовано доцільність поступового зниження рівня податкового навантаження з одночасним вдосконаленням механізму справляння податкових платежів;

– зв'язок між дефіцитом бюджету й боргом, з одного боку, і вимушеною монетарною експансією та інфляцією, з іншого боку, є нелінійним і визначається початковим інфляційним режимом функціонування економіки. Зміни рівня первинного дефіциту й обсягів державного боргу можуть мати принципово різні інфляційні наслідки, що необхідно враховувати при плануванні проекту державного бюджету;

– скорочення обсягу дефіциту бюджету сприяє зменшенню інфляції. Як засвідчує вітчизняна практика, зниження дефіциту бюджету на 1% від ВВП може сприяти зменшенню інфляції на 0,8 п.;

– девальвація курсу національної валюти призводить до зростання сум сплачених відсотків за борговими зобов'язаннями, а отже, провокує збільшення видатків бюджету та його дефіциту. Наприклад, зниження курсу української валюти у 1999 р. на 52 % призвело до збільшення зовнішнього державного боргу на 22 млрд., а в 2008 р. – на 31,4 млрд. грн. Водночас ревальвація курсу є причиною обмеження експортних можливостей країни, а отже, не сприяє збільшенню надходжень до бюджету від оподаткування вітчизняного експорту. Прикладом цього є ситуація, що мала місце в 2005 р. та першій половині 2008р., коли внаслідок необгрунтованої та неочікуваної ревальвації гривні спостерігалось недонадходження коштів до Державного бюджету України та відбулася втрата конкурентноздатності вітчизняних експортерів. Крім того, зростання курсу національної валюти стримує збільшення індексу цін та зумовлює зменшення надходжень до бюджету від непрямих податків.

У третьому розділі **„Управління дефіцитом державного бюджету”** запропоновано підходи до управління бюджетним дефіцитом.

На основі концепції збалансованих показників Нортон - Каплана сформовано основні засади управління бюджетним дефіцитом, спрямованого на розробку середньострокового фінансового плану з урахуванням соціально-економічних цілей держави.

Обгрунтовано, що управління бюджетним дефіцитом має базуватися як на адміністративно-правовому регулюванні, так і доповнюватися специфічними ринковими інструментами, спрямованими на зниження рівня бюджетного дефіциту і забезпечення економічного розвитку (рис. 2).

Побудова системи управління дефіцитом бюджету передбачає кілька послідовних взаємопов'язаних етапів:

- 1) визначення стратегічних цілей та відповідних їм показників;
- 2) встановлення підсумкових орієнтирів та показників для оцінювання ступеня їх досягнення;
- 3) ідентифікація стратегічних ініціатив та пошук інструментів для їх реалізації;

- 4) виконання поставлених завдань;
5) контроль за досягненням обраних цілей.

Рис. 2. Стратегічна карта системи управління бюджетним дефіцитом

Зазначено, що для формування системи управління бюджетним дефіцитом важливо виявити економіко-математичні залежності між ним і такими макроекономічними показниками як державний борг та ВВП (табл.2).

Таблиця 2

Регресійні взаємозв'язки між макроекономічними показниками

Показники	Вид	Модель	Розрахункова модель	Коефіцієнт кореляції
Для абсолютних показників				
дефіцит-ВВП	степенева	$Y = EXP(a0) * x^{a1}$	$Y = e^{0.05716} x^{0.77797}$	$R = 0,98954$
дефіцит-борг	степенева	$Y = EXP(a0) * x^{a1}$	$Y = e^{0.30127} x^{0.82643}$	$R = 0,97587$
борг-ВВП	гіпербола	$Y = a0 + a1/x$	$Y = 1 / 1,512 \times 10^8 - 1,1188 \times 10^{-12} \sqrt{x}$	$R = 0,85099$
Для відносних показників				
борг-дефіцит	оптимуму	$Y = x / (a0 + a1 * x + a2 * x^2)$	$Y = x / 0,0005364 + 0,3999x - 0,001011x^2$	$R = 0,96548$

Проаналізовані моделі забезпечують:

- визначення граничного рівня бюджетного дефіциту з урахуванням заданого обсягу державного боргу і темпів економічного зростання;
- розрахунок необхідних темпів зростання ВВП для досягнення запланованих показників бюджетного дефіциту при заданому рівні державного боргу.

З метою ефективного прогнозування абсолютних та відносних значень економічних показників взято до уваги моделі з найвищим коефіцієнтом кореляції.

На основі аналізу статистичних даних і побудованих економіко-математичних моделей встановлено тісні регресійні взаємозв'язки між макроекономічними показниками, що дало підстави зробити такі висновки:

а) за відсутності реального економічного зростання відносна величина дефіциту бюджету збільшуватиметься, що ускладнить обслуговування державного боргу та фінансування бюджетного дефіциту;

б) фінансування бюджету за рахунок нових запозичень доцільно здійснювати з огляду утримання боргу в економічно безпечних межах.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне і практичне узагальнення, проведено аналіз фінансування дефіциту бюджету і його взаємозв'язку з основними макроекономічними показниками, а також запропоновано підходи до управління бюджетним дефіцитом. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Бюджетний дефіцит є складним економічним явищем, котре полягає у перевищенні видатків над постійними доходами бюджету. Його наявність свідчить про те, що до бюджету включені видатки, які не мають грошового забезпечення. При цьому він не завжди означає незбалансованості головного фінансового плану держави, оскільки при його формуванні, як правило, встановлюються відповідні джерела фінансування. Водночас, відсутність дефіциту бюджету не є свідченням стійкого макроекономічного розвитку, а за певних обставин в умовах демократичного суспільства він може бути специфічним стимулом для забезпечення раціонального використання бюджетних ресурсів та посилення бюджетної дисципліни.

2. Дослідження суспільно-політичних детермінант дефіциту державного бюджету дає підставити констатувати, що партії, втілюючи власні програмні цілі, деструктивно впливають на реалізацію ролі бюджету у фінансовому механізмі держави, а бюджетний дефіцит отримує політичне підґрунтя. Неузгодженість у діяльності органів влади та недосконалість нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу унеможливають вирішення проблеми бюджетного дефіциту лише економічними важелями. Постійно збільшуючи соціальні видатки та видатки на управління, вітчизняний парламент та уряд не сприяли стабілізації державних фінансів, стимулюючи таким чином схильність суспільства до надмірного патерналізму. Як результат, дефіцит державного бюджету переважно набував пасивної форми, спричиняючи негативні наслідки в економіці, зростання державного боргу та інфляцію.

3. Обґрунтовано доцільність законодавчої регламентації чіткої структури джерел фінансування дефіциту бюджету та встановлення його граничних меж. Запропоновано вилучити зі ст.2 Бюджетного кодексу визначення витрат, надходжень бюджету та фінансування бюджету, а принцип збалансованості викласти у наступній редакції: „принцип збалансованості передбачає, що обсяг

видатків бюджету повинен відповідати обсягові його доходів та надходжень, призначених для фінансування дефіциту бюджету”.

Визначено за можливе запровадження в Україні органу оперативного управління державним боргом та бюджетним дефіцитом – Національного агентства з питань державного боргу та бюджетного дефіциту. Аргументом на користь такої пропозиції є необхідність вирішення протиріч між цілями бюджетного фінансування, монетарної політики і управлінням бюджетним дефіцитом та державним боргом. Зважаючи на те, що поточна діяльність Міністерства фінансів України підпорядкована завданню виконання бюджету, подальше управління цим органом державними запозиченнями спричинятиме ризик хронічного зростання обсягу дефіциту бюджету та державного боргу.

4. Досліджено існуючі методи розрахунку показників дефіциту бюджету. Найбільш поширеним серед них є традиційний, для якого характерний касовий підхід до обліку бюджетних операцій. Зважаючи на поступові зміни, які відбуваються в методиках визначення дефіциту, пов'язані з розширенням бази розрахунку та обчисленням дефіциту бюджету на основі обліку методом нарахувань, почали застосовуватися підходи, базою для яких є Система національних рахунків ООН і Європейська система національних та регіональних рахунків.

В Україні через відсутність єдиної затвердженої методики обчислення рівня дефіциту бюджету та недосконалість вітчизняного законодавства спостерігається відмінність в його розрахунку Міністерством фінансів України та Рахунковою палатою України. З метою більш точного оцінювання фактичного стану державного бюджету у вітчизняній практиці запропоновано використовувати скориговані показники бюджетного дефіциту.

5. З'ясовано, що на відміну від вітчизняних науковців, зарубіжні вчені під „дефіцитним фінансуванням” розуміють певний тип фінансової політики, що передбачає стимулювання сукупного попиту з метою підвищення темпів економічного зростання. Беручи до уваги те, що основною умовою при цьому є наявність активної форми бюджетного дефіциту, констатовано, що такий тип фінансової політики в Україні не був реалізований.

Як засвідчує практика, фінансування дефіциту Державного бюджету України було підпорядковане завданню уникнення фінансової дестабілізації та вирішенню поточних проблем. Відсутність системного підходу до залучення позик зумовили нерациональну структуру державного боргу та ризики щодо обслуговування і погашення заборгованості. Крім того, в умовах скорочення надходжень іноземного капіталу залучення короткострокових позик й накопичення значних обсягів зовнішнього боргу загострило негативні наслідки девальвації обмінного курсу національної валюти, від'ємного сальдо платіжного балансу та бюджетного дефіциту. У зв'язку з цим доведено, що фінансування дефіциту бюджету має відбуватися на основі ґрунтовного аналізу можливих економічних ефектів потенційних джерел фінансування та з урахуванням фінансових можливостей держави.

6. Системне дослідження підтвердило, що в Україні бюджетний дефіцит набув хронічного характеру та спричинив погіршення стабільності державних фінансів.

Причинно-наслідкова діалектика цього економічного явища складна. Дефіцит бюджету впливає на скорочення обсягу заощаджень фізичних і юридичних осіб у загальнонаціональному масштабі, яке обумовлює зростання відсоткової ставки та зменшення доступу приватного сектору до кредитних ресурсів. Наслідком цього є підвищення обмінного курсу національної валюти, що спричиняє зменшення експорту і збільшення імпорту. Такий стан зумовлює дефіцит платіжного балансу, а довгостроковим ефектом є спад інвестиційної діяльності та скорочення іноземних інвестицій. Необхідність здійснення соціально спрямованої державної політики за таких умов сприяє існуванню перманентних дефіцитів. Далі знижується обмінний курс національної валюти і зростає рівень інфляції.

7. Проблема недостатньо ефективного бюджетного менеджменту та потреба в додаткових коштах за умов дефіциту фінансових ресурсів зумовили пошук адекватних напрямків регулювання розбалансованості бюджету держави. Запропоновано підхід до побудови системи управління бюджетним дефіцитом на основі концепції збалансованих показників Нортон-Каплана, що дає змогу визначити основні стратегічні завдання з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи й чинників впливу на неї, встановити чіткі цільові показники їхнього досягнення і забезпечити належний контроль за виконанням.

8. Для прийняття аргументованих рішень щодо ефективного управління дефіцитом бюджету вагоме значення має встановлення його взаємодії з головними макроекономічними показниками. На основі статистичного аналізу та регресійного моделювання обґрунтовано кореляційний зв'язок між дефіцитом бюджету, ВВП та державним боргом. Встановлено, що для оптимізації обсягу бюджетного дефіциту необхідно забезпечити стійке економічне зростання, а боргове фінансування здійснювати з огляду на мінімізацію вартості запозичень та утримання боргу в економічно безпечних межах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Машко А.І. Думка з приводу: бюджетний дефіцит – інфляція / А.І. Машко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія економіка. – 2002. – № 10. – С. 82 - 85 (0,3 д.а.).
2. Машко А.І. Бюджетний дефіцит: двоєдинство проблем та перспектива / А.І. Машко // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – 2003. – Випуск 181: Том 2. – С. 260 - 273 (0,6 д.а.).
3. Машко А.І. / Теоретичні аспекти регулювання інфляції в країнах Євросоюзу / А.І. Машко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія економіка. – 2005. – № 18. – С. 156 - 159 (0,2 д.а.).
4. Машко А.І. / Вплив інфляції на первинний дефіцит в моделі кривої інфляційного податку Лаффера / А.І. Машко // Наукові записки Національного університету Острозька академія: Серія „Економіка”. – 2006. – Випуск 8, частина 1. – С. 205 - 213 (0,35 д.а.).

5. Машко А.І. / Бюджетний дефіцит і державний борг: взаємозалежність та кількісна оцінка / А.І. Машко // Галицький економічний вісник. – 2007. – № 2 (13). – С. 94 - 97 (0,26 д.а.).
6. Машко А.І. / Теоретико-практичні проблеми управління бюджетним дефіцитом / А.І. Машко, О.Й. Тимчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. – 2007. – Спецвипуск 22. Частина 1. – С. 155 - 158 (0,65 д.а., дисертанту належить 0,33 д.а., охарактеризовано окремі аспекти управління бюджетним дефіцитом та здійснено підхід до оцінювання джерел фінансування дефіциту).
7. Машко А.І. / Управління дефіцитом державного бюджету / А.І. Машко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – № 5. Том 1. – С. 152 - 158 (1,15 д.а.).
8. Машко А.І. / Теоретичний аспект моделювання управління державним боргом / А.І. Машко // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету „Наука й економіка”. – 2008. – Випуск 4 (12). – С. 369 - 375 (0,46 д.а.).
9. Іващук О.Т. / Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та показників економічної динаміки/ О.Т. Іващук, А.І. Машко // Світ фінансів. – Тернопіль: Ек. думка, 2009. – Вип. 1 (18)). – С. 68 - 79 (0,72 д.а., дисертанту належить 0,36 д.а., проаналізовано регресійні залежності динаміки макроекономічних показників).

В інших виданнях:

10. Машко А.І. / Бюджетний дефіцит, інфляція, державний борг – як основні проблеми перехідної економіки / А.І. Машко // Тенденції і проблеми економічного розвитку Росії: тези II Міжнародної студентської конференції (м. Москва, 29 – 30 жовт. 2002 р.). Част. II / відп. за вип. Н.М. Кішлакова. – Москва: Фінансова академія при Уряді Російської Федерації, 2002. – С. 33 - 35 (0,1 д.а.)
11. Машко А.І. / Дефіцитно-боргові проблеми трансформації фінансової системи України / А.І. Машко, О.Й. Тимчук // Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 26 жовт. 2004 р.) Т. I. / від. ред. Біла К.О. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 51 - 54 (0,2 д.а., дисертанту належить 0,1 д.а., охарактеризовано основні передумови бюджетного дефіциту та державного боргу в Україні).
12. Машко А.І. / Проблема зовнішньої заборгованості та шляхи її вирішення / А.І. Машко // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених Ч. 2. (м. Тернопіль, 23 – 24 лют. 2006 р.) / від. за вип. Монастирський Г.Л. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – С. 193 - 194 (0,05 д.а.).
13. Машко А.І. / Економічна ефективність видатків державного бюджету та джерел фінансування бюджетного дефіциту / А.І. Машко // Соціально-економічні проблеми реформування українського суспільства: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 16 – 17 лист. 2006 р.) / Гол. ред. кол. Данилишин Б.М. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – С. 77 - 81. (0,2 д.а.).

14. Машко А.І. / Державний борг / А.І. Машко // Фінансові ресурси регіону: організація та управління: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 9 – 11 лист. 2006р.) / Гол. ред. Ткачук І.Г. – Івано-Франківськ: ПП Курилюк, 2006. – С. 141 - 143 (0,1 д.а.)
15. Машко А.І. / Теоретико-практичні аспекти управління державним боргом / А.І. Машко, О.Й. Тимчук // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: збірник тез і текстів виступів V Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Тернопіль, 17 квіт. 2007 р.) / від. за вип. Гуцайлук З.В. – Тернопіль: Вид-ць Стародубець В.О., 2007. – С. 234 - 236 (0,1 д.а.)
16. Машко А.І. / Принципи та напрями формування політики управління державним внутрішнім боргом / А.І. Машко // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період: матеріали наук. конф. проф-виклад. складу (м. Тернопіль, 18 квіт. 2007 р.) / Гол. ред. кол. Юрій С.І. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 124 - 125 (0,1 д.а.)
17. Машко А.І. / Теоретико-практичні проблеми аналізу джерел фінансування дефіциту бюджету / А.І. Машко, О.Й. Тимчук // Актуальні проблеми економічного аналізу: матеріали круглого столу (м. Тернопіль, 19 черв. 2007 р.) / За заг. ред. Шкарабана С.І. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 45 - 47 (0,1 д.а., дисертанту належить 0,05 д.а., запропоновано підходи до трактування понять „джерела фінансування дефіциту бюджету” та „фінансування бюджету”).
18. Машко А.І. / Внутрішні запозичення як джерело фінансування дефіциту бюджету / А.І. Машко // Формування єдиного наукового простору Європи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Тези доп. (м. Тернопіль, 24-26 жовт. 2007р.) / Відп. ред. С.І. Юрій – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 118 - 120 (0,1 д.а.)
19. Машко А.І. / Аналіз взаємодії державних фінансів та суспільно-політичних формувань: / А.І. Машко // Економічний аналіз: збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – 2008. – Випуск 3 (19). – С. 111 - 114 (0,4 д.а.)
20. Машко А.І. / Приватизація як псевдоджерело фінансування дефіциту бюджету / А.І. Машко // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період: матеріали наук. конф. проф-виклад. складу (м. Тернопіль, 16 квіт. 2008 р.) / Гол. ред. кол. Кириленко О.П. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – С. 96 - 98 (0,1 д.а.)
21. Машко А.І. / Проблемні аспекти внутрішніх державних запозичень / А.І. Машко // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали II Міжнародної наукової-практичної конференції (м. Тернопіль, 16 – 17 жовт. 2008 р.) / Від.ред. Юрій С.І. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – С. 76 - 78 (0,19 д.а.)
22. Машко А.І. / Принципи управління державним внутрішнім боргом / А.І. Машко // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації: матеріали I Міжнародної наукової-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 травня. 2009 р.) / Ред. Мартинюк В.Ф. – Тернопіль: ТКІ, 2009. – С. 109 - 111 (0,12 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Машко А.І. Дефіцит державного бюджету: причини, наслідки та управління. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2010.

Здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів бюджетного дефіциту. З'ясовано економічну сутність та причини виникнення дефіциту бюджету. Обґрунтовано вплив суспільно-політичних процесів на бюджетний дефіцит.

Проаналізовано існуючі підходи до розрахунку показників дефіциту бюджету і встановлено відмінність вітчизняного механізму обчислення показників бюджетного дефіциту від показників, що застосовуються на міжнародному рівні.

Оцінено практику фінансування бюджетного дефіциту в Україні. Встановлено, що, з урахуванням можливих соціально-економічних ефектів, доцільно надавати перевагу внутрішнім запозиченням як джерелам фінансування дефіциту. Досліджено зв'язок між дефіцитом бюджету та основними макроекономічними показниками.

Запропоновано засади побудови системи управління бюджетним дефіцитом на основі концепції збалансованих показників Нортон-Каплана.

Змодельовано економіко-математичну залежність між обраними показниками економічної динаміки та бюджетним дефіцитом.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, державний борг, ВВП, інфляція, джерела фінансування дефіциту бюджету, внутрішні та зовнішні запозичення, управління бюджетним дефіцитом, економіко-математична модель.

АННОТАЦИЯ

Машко А.И. Дефицит государственного бюджета: причины, последствия и управление. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2010.

Осуществлено комплексное исследование теоретических и практических аспектов природы бюджетного дефицита. Проанализированы экономическая сущность и причины возникновения дефицита бюджета. Констатировано, что в классическом понимании дефицит государственного бюджета, как экономическое явление – превышение объема бюджетных расходов над поступлениями, за счет которых они осуществляются. В то же время, в основе бюджетного дефицита лежит основная причина – попытка использовать значительно больше средств, чем получено фактических доходов.

Обосновано влияние общественно-политических процессов на бюджетный дефицит. Установлено, что демократический способ принятия финансовых решений в условиях современной Украины способствует росту дефицита бюджета, бюджетных расходов и наращиванию государственной задолженности.

Охарактеризованы проблемные аспекты нормативно - правового обеспечения бюджетного процесса и выделены направления его совершенствования.

Проанализированы существующие подходы к расчету показателей дефицита бюджета и установлено отличие отечественных показателей бюджетного дефицита от показателей, которые применяются на международном уровне. С аналитической целью в отечественной практике предложено использовать откорректированные показатели бюджетного дефицита.

Оценены политико-экономические эффекты всех используемых в Украине источников финансирования бюджетного дефицита. Установлены преимущества и недостатки внутренних и внешних заимствований.

Определено влияние системы налогообложения на бюджетный дефицит и ВВП. Обосновано целесообразность постепенного снижения уровня налоговой нагрузки с одновременным совершенствованием механизма уплаты налоговых платежей. Отмечено необходимость акцентировать внимание на всех факторах, которые влияют на взаимозависимость между дефицитом бюджета и инфляцией, что требует особого подхода при планировании и обосновании этих параметров в контексте обеспечения экономического развития и проведении реальной бюджетной политики.

На основе концепции сбалансированных показателей Нортон - Каплана сформированы основные принципы управления бюджетным дефицитом, направленной на разработку среднесрочного финансового плана с учетом социально-экономических целей государства.

Управление бюджетным дефицитом должно базироваться как на административно-правовом регулировании, так и дополняться специфическими рыночными инструментами, направленными на снижение уровня бюджетного дефицита и обеспечение экономического развития.

Смоделировано экономико - математическую зависимость между показателями экономической динамики и бюджетным дефицитом.

Установлено, что для оптимизации уровня бюджетного дефицита необходимо обеспечить экономический рост, а долговое финансирование осуществлять, учитывая минимизацию стоимости заимствований и содержания долга в экономически безопасных пределах.

Ключевые слова: бюджетный дефицит, государственный долг, ВВП, инфляция, источники финансирования дефицита бюджета, внутренние и внешние заимствования, управление бюджетным дефицитом, экономико - математическая модель.

ANNOTATION

Mashko A. I. Deficit of the State Budget: Reasons, Consequences and Management. - Manuscript.

Thesis for a candidate degree in economic sciences, speciality 08.00.08 - Money, Finances and Credit. Ternopil National Economic University, Ternopil, 2010.

Complex research of theoretical and practical aspects of nature of budgetary deficit is carried out. Economic essence and reasons of origin of deficit of budget is found out. Influence of social and political processes on a budgetary deficit is grounded.

Existent approaches to the calculation of indexes of budget deficit are analyzed and the difference of domestic mechanism of calculation of indexes of budgetary deficit is set from indexes, which are used in on the international level.

Practice of financing of budgetary deficit in Ukraine is evaluated. It is set that, taking into account possible socio-economic effects; it is expedient to give advantage to the internal borrowings as to the sources of deficit financing. Connection between the budget deficit and basic macroeconomic indexes is investigated.

Principles of construction of the control system by a budgetary deficit on the basis of conception of the balanced indexes of Norton-Kaplan are offered.

Economic-mathematical dependence between the selected indexes of economic dynamics and budgetary deficit is modeled.

Keywords: budgetary deficit, national debt, GDP, inflation, sources of financing the budget deficit, internal and external borrowings, management of budgetary deficit, economic-mathematical model.

**Підписано до друку 16.04.2010 р.
Формат 60x90 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Облік.-видав. арк. 0,9. Умов. друк. арк. 0,9. Зам. № Н013-10.
Тираж 150 прим.**

**Видавництво ТНЕУ “Економічна думка”
46020 Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 47-58-72, факс (0352) 47-58-72**